

DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-0774.2025.3.9>

УДК 81'27:37

Світлана Бабушко

<https://orcid.org/0000-0001-8348-5936>

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов
факультетів психології та соціології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
просп. Академіка Глушкова, 2а, 03680, Київ, Україна
babushko64sr@gmail.com

Людмила Соловей

<https://orcid.org/0000-0002-5876-3532>

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови та комунікації
Факультету романо-германської філології,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, 04053, Київ, Україна
l.solovei@kubg.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ ВІЗУАЛЬНО-МИСЛЕННЄВИХ СТРАТЕГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Критичне мислення по праву називають навичкою XXI ст. Розвитку цієї навички приділяється значна увага на заняттях з англійської мови у вищій школі. Однак у науковій літературі переважно висвітлюються теоретичні аспекти розвитку критичного мислення студентів, наукових праць, які б розкривали технології, методи та містили опис кращих практик чи аналіз власного досвіду, бракує. Відтак викладачі закладів вищої освіти гостро потребують методичних порад і прикладів, які стали б складовою їх методичної скарбнички. З огляду на вказане, метою статті є висвітлення методичних аспектів і практичних порад щодо використання різних вправ на заняттях з англійської мови у вищій школі для розвитку критичного мислення студентів. Методи дослідження охоплюють огляд і систематизацію наукової літератури з означеної проблеми, аналіз і синтез отриманих результатів, дефініційний аналіз ключових термінів дослідження, описативний методологічний аналіз вправ для розвитку критичного мислення, а також прогностичний метод. У статті відображено сутність візуального мислення як ефективного інструменту розвитку критичного мислення. На прикладі викладання англійської мови у вищій школі описано деякі техніки застосування візуального мислення та методика їх використання, так звані «рутини візуального мислення» (VTR) або візуально-мисленнєві стратегії, розроблені науковцями Гарвардської школи освіти, та методика їх використання. Акцентовано, що ці стратегії є набором запитань або короткою послідовністю кроків, що структурують і підтримують мислення студентів, роблячи його «видимим» для викладачів. Висвітлено результати, що їх дає використання рутинних візуальних мисленнєвих стратегій для розвитку критичного мислення в процесі вивчення англійської мови; окреслено перспективи подальших досліджень, які автори вбачають в експериментальній перевірці ефективності застосування стратегій візуального мислення за різними критеріями.

Ключові слова: заняття з англійської мови, критичне мислення, методичні аспекти, стратегії візуального мислення, студенти.

ВСТУП

В умовах сучасного динамічного світу особливої ваги набувають так звані «навички XXI століття», серед яких ключове місце займають «м'які (соціальні) навички», об'єднані у концепцію «4С»: креативність, критичне мислення, комунікація та співпраця (від

англійських термінів – *creativity, critical thinking, communication, collaboration*) (World Economic Forum, 2020). Володіння цими навичками нині є необхідною умовою для успішної адаптації до мінливого ринку праці, ефективного розв'язання складних проблем та повноцінної участі в суспільному житті. Їх розвиток потребує системного підходу в освіті та професійній підготовці майбутніх фахівців, оскільки вони відіграють вирішальну роль у формуванні конкурентоспроможної та інноваційної робочої сили.

Особливе місце серед «навичок XXI століття» посідає критичне мислення, яке по праву вважається педагогічною інновацією, результатом якої стає вміння, що дозволяє людині приймати обґрунтовані самостійні рішення (Баранова, 2022). Безумовно, таке вміння є запорукою не лише успіхів у навчанні як у дітей, так і в дорослих, а й успіху в особистому та професійному житті (Ren, Tong, Peng, & Wang, 2020). Зважаючи на вагому роль цієї м'якої навички, у процесі підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти, пріоритетом у викладанні кожної навчальної дисципліни стає розвиток критичного мислення студентів. Проте доволі часто, попри те, що критичне мислення визнається одним із ключових результатів навчання в закладах вищої освіти, ця навичка нерідко опиняється в тіні дисциплінарно-специфічних знань (Bellaera, et al, 2021). Така тенденція, на жаль, може призвести до підготовки фахівців, добре обізнаних у вузькій сфері, але нездатних ефективно аналізувати інформацію, ставити під сумнів усталені погляди та знаходити креативні рішення складних проблем. Крім того, недооцінка критичного мислення обмежує потенціал студентів до самостійного навчання протягом життя, адаптації до мінливих обставин та активної участі в житті суспільства. Вищезазначене підкреслює необхідність переосмислення пріоритетів в освітньому процесі у закладах вищої освіти.

Огляд літератури. Питання розвитку критичного мислення перебуває в колі наукових інтересів вітчизняних і зарубіжних науковців. Однак більшість публікацій присвячено дослідженню критичного мислення та його розвитку в дітей шкільного віку. Дослідження в контексті вищої школи зосереджені, за висловом L. Bellaera et al (2021), на теоретизуванні критичного мислення. Практичні аспекти, як саме критичне мислення викладається на практиці в університетах, висвітлено лише в незначній кількості наукових праць. До прикладу, дослідники M. Halx, L. Reibold (2005) вивчали, як викладачі соціальних, природничих, гуманітарних наук та мистецтва в американському коледжі вільних мистецтв розуміють критичне мислення та як його розвивають у своїх студентах. Прикметно, що дослідники дійшли висновку про невизначеність викладачів щодо конкретних навичок, які вони повинні розвивати в студентів. Було з'ясовано, що причиною цього стала відсутність відповідної підготовки викладачів.

У контексті нашого дослідження важливою є наукова праця J. Allison (2019), в якій висвітлено результати опитування викладачів із різних університетів Великої Британії та різних спеціальностей (освіти, екології, медицини, права, кримінології) щодо аналізу їх досвіду з розвитку критичного мислення в студентів. Дослідниця акцентує увагу на тому, що попри відмінності у визначеннях критичного мислення, надані викладачами, методи його розвитку виявилися подібними у різних дисциплінах (наприклад, техніки запитань, дискусії в аудиторії тощо). Однак фактичне застосування та ефективність цих методів варіювалися залежно від навчального предмету. Так, у викладанні екологічних наук акцент ставиться на інтерпретації та аналізі інформації, в освітніх (педагогічних) дисциплінах – на аналізі аргументів, у медицині – на прийнятті рішень. У підсумку дослідниця дійшла висновку про те, що предметна дисципліна відіграє важливу роль у розумінні критичного мислення, а також про необхідність дослідження критичного мислення в контексті конкретних предметних дисциплін (Allison, 2019).

Звертає на себе увагу й наукова праця групи дослідників, на чолі з L. Bellaera (2021), в якій здійснено порівняльний аналіз того, як викладачі соціальних і гуманітарних наук з університетів США і Великої Британії розуміють критичне мислення. Дослідниками було з'ясовано, що найважливішими елементами критичного мислення вважаються аналіз,

оцінювання та інтерпретація. Для розвитку зазначених умінь викладачі, як правило, найчастіше використовують метод діалогічного мовлення (Bellaera, et all, 2021).

Останнім часом питання розвитку критичного мислення у вищій школі почало активно досліджуватися й вітчизняними науковцями. Так, у контексті нашого дослідження важливе значення має стаття українського дослідника П. Сауха (2021), оскільки надає теоретичне обґрунтування необхідності розвитку критичного мислення. У своїй праці автор аналізує важливість критичного мислення в сучасній освіті як однієї з ключових навичок та розглядає його як необхідну умову для адаптації особистості до нових викликів та ухвалення обґрунтованих рішень (Саух, 2021). Дослідження П. Сауха наголошує, чому саме ця навичка є провідною в сучасному освітньому процесі, що допомагає підтвердити актуальність нашого дослідження та його відповідність сучасним освітнім трендам.

Науковець О. Тягло (2017) аналізує досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі та наголошує, що критичне мислення є «серцевинним вмінням» кожної людини. Учений підкреслює, що найправильнішим завданням освіти є виховання критично мислячої особи. Цей процес, на переконання дослідника, має охоплювати принаймні дошкільну, шкільну й університетську освіту. Він обґрунтовує, що за умов української вищої школи в процесі виховання критичного мислення доцільно використовувати зв'язку двох курсів: логіку з елементами критичного мислення – у межах бакалаврату, і критичного мислення на основі логіки – у межах магістратури (Тягло, 2017). Разом з тим, О. Тягло зауважує, що обмежуватися лише зазначеними курсами у вищій освіті не можна. Важливим є введення виховання критичного мислення у викладання будь-якої академічної дисципліни, що підвищить не лише розвиток критичного мислення, але й ефективність відповідної дисципліни, осучаснюючи освітній процес загалом (Тягло, 2017, с. 253).

О. Акімова (2024) розглядає критичне мислення та особливості його формування в сучасній вищій школі, акцентуючи увагу на методах його розвитку: дискусій і дебатів, аналізі кейсів, проєктному навчанні, методі сократівських запитань, рефлексії та аналізу власного мислення, проблемного навчання тощо.

Дослідниця Т. Жукова (2024) розглядає теоретичні та практичні аспекти розвитку критичного мислення на заняттях з іноземної мови, у тому числі аналізує деякі техніки формування критичного мислення. Цінним в її роботі є опис практичних завдань, що використовуються для оволодіння критичного мислення на заняттях з англійської мови, а саме під час тренування навичок читання, аудіювання, письма та усного мовлення (Жукова, 2024).

Н. Кошарна (Kosharna, 2020) аналізує розвиток критичного мислення в студентів-магістрантів педагогічних спеціальностей у змісті навчальної дисципліни «Професійне спілкування англійською мовою». Вчена дійшла висновку, що розвиток критичного мислення майбутніх педагогів безпосередньо залежить від розвитку навичок спілкування у сфері професійної діяльності. Відтак важливим у викладанні іноземної мови є застосування інтегрованого підходу (мовний і фаховий) в опануванні професійним спілкуванням іноземною мовою, зокрема англійською, що дозволяє майбутньому педагогу навчитися спілкуватися англійською мовою в професійно-педагогічній, суспільній, та особистісній сферах діяльності і водночас сформувати критичний стиль мислення завдяки використанню методів порівняння інформації, співвіднесення, пошуку і перевірки інформації тощо (Kosharna, 2020).

Питання розвитку критичного мислення в професійній підготовці фахівців технічного профілю у вищій освіті аналізується українськими дослідниками Б. Калиняком та Н. Морською (2020). Науковці наводять приклади з власного досвіду, що містять різні варіанти критичних запитань і критичних дій для студентів, які здобувають спеціальність архітектора. На переконання дослідників, ефективними є запитання з постановки проблеми, для уточнення, припущення, перевірки причини та доказів, питання щодо точок зору та перспектив, а також питання, що перевіряють непрямі пропозиції та наслідки.

Найважливішими у розвитку критичного мислення є сім когнітивних процесів: прогнозування, що дозволяє оцінити потенційні наслідки дій; аналіз, який сприяє глибокому розумінню складних систем; пошук інформації, котрий забезпечує отримання необхідних даних; застосування стандартів, що гарантує відповідність встановленим нормам; розпізнавання, яке допомагає класифікувати та розрізнити об'єкти; трансформація знань, яка дозволяє адаптувати інформацію до нових контекстів; логічне обґрунтування, котре забезпечує обґрунтованість висновків на основі наявних доказів. Дослідники доходять висновку, що методи розвитку критичного мислення, які використовуються на заняттях з іноземної мови професійного спрямування, можуть і повинні використовуватися і під час викладання інших навчальних дисциплін (Калиняк, & Морська, 2020).

Узагальнюючи огляд наукових праць з цього питання, констатуємо, що вчені визнають важливість критичного мислення. Однак питання розвитку критичного мислення в середовищі вищої школи є здебільшого теоретизованим. Досліджень, де було б розкрито технології розвитку критичного мислення в студентів вищої школи в контексті конкретних предметних дисциплін та практичні рекомендації, бракує. Відтак результати здійсненого аналізу літератури з цього питання дозволяють констатувати, що викладачі закладів вищої освіти гостро потребують методичних порад і прикладів, які стали б складовою їх методичної скарбнички і могли б успішно використовуватися на практиці.

Зважаючи на малочисельність таких досліджень і враховуючи надзвичайну актуальність розвитку «серцевинного вміння» сучасної людини, **метою статті** є висвітлення технології, практичних порад і прикладів, як організувати розвиток критичного мислення в студентів закладів вищої освіти, зокрема через використання стратегій візуального мислення. Оскільки автори є викладачами англійської мови в університетському середовищі, розвиток критичного мислення студентів буде проілюстровано на прикладах з вивчення англійської мови у вищій школі.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ охоплюють огляд і систематизацію наукової літератури з означеної проблеми, аналіз і синтез отриманих результатів, дефініційний аналіз ключових термінів дослідження, дескриптивний методологічний аналіз вправ для розвитку критичного мислення, а також прогностичний метод, що дозволив окреслити перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним із перших визначень критичного мислення є визначення, запропоноване філософом J. Dewey (1933), який описував його як «тип мислення, що полягає в обмірковуванні питання та послідовному, серйозному його розгляді» (р. 3).

Сучасний інтерес до критичного мислення бере свій початок у 1990-х роках, коли дослідники активно намагалися сформулювати його визначення. Так, R. Griggs (1998) і колеги узагальнили 25 різних визначень критичного мислення, представивши його як «процес оцінювання доказів на користь певних тверджень, визначаючи логічність представлених висновків з наявних доказів та розглядаючи альтернативні пояснення» (Griggs, Jackson, Marek, Christopher, 1998, p. 256).

Незважаючи на значні зусилля науковців і практиків сформулювати сутність КМ критичного мислення, загальноприйнятого визначення у науковому просторі й донині немає. Аналіз наукової педагогічної та психологічної літератури з розвитку критичного мислення дав можливість виокремити дві групи визначення критичного мислення:

- теоретизовані, в яких описано основні характеристики критичного мислення, принципи його розвитку, типи когнітивних процесів, що відбуваються в мозку, типи мисленневих стратегій тощо;

• практичні, що застосовуються викладачами/ учителями/ інструкторами-практиками. Вони є простими, лаконічними і містять перелік вмінь і здатностей, які необхідно розвивати у студентів/учнів.

Для нашого дослідження важливим є практико-орієнтоване визначення, в якому зазначаються його основні характеристики, оскільки саме воно вказує на напрям діяльності викладача. Тож розвиток критичного мислення в студентів охоплює комплекс вмінь і навичок, зокрема здатність:

- ідентифікувати проблеми;
- формулювати чіткі питання;
- аналізувати, порівнювати, синтезувати та оцінювати інформацію з різноманітних джерел;
- розглядати питання з різних перспектив;
- генерувати альтернативні рішення та здійснювати їх об'єктивну оцінку.

У науковому просторі точаться дискусії щодо переліку умінь, здатностей і навичок, що формують критичне мислення, а також, чи краще розвивати навички критичного мислення в межах вивчення навчальних дисциплін і курсів, чи викладати, як окремий предмет чи навчальну дисципліну.

Значна кількість дослідників наполягає на тому, що для опанування критичного мислення його необхідно викладати в контексті окремої навчальної дисципліни (Lai, 2011; Pellegrino & Hilton, 2012). Ця позиція ґрунтується на переконанні, що ефективно застосування навичок критичного мислення вимагає глибоких знань предметної області та здатності аналізувати специфічні дані та аргументи в певній галузі. Експериментальні дослідження цього питання підтверджують ефективність розвитку критичного мислення саме в контексті викладання навчальних дисциплін, зокрема соціально-гуманітарної спрямованості.

Незважаючи на широке визнання критичного мислення як наріжного каменю сучасної освіти, значна кількість педагогів відчуває брак необхідної підготовки та компетентності для його ефективного викладання (Sezer, 2008). Цей дефіцит, що часто виникає через недостатню увагу до розвитку відповідних педагогічних стратегій та інструментів у програмах професійної підготовки вчителів, створює значну перешкоду на шляху інтеграції критичного мислення в навчальний процес. Відсутність чітких методологій та практичних навичок у цій сфері зрештою впливає на здатність викладачів успішно заохочувати та розвивати критичне мислення у своїх учнів.

Ефективне формування критичного мислення на заняттях з іншомовної підготовки студентів у вищій школі передбачає використання певних технологій, що спрямовані на формування інтелектуальних навичок особистості, необхідних для обґрунтованого прийняття рішень. Оскільки критичне мислення розвивається через конкретні вправи за умов постійної практики (Баранова, 2022), саме заняття англійської мови створюють сприятливі умови для формування критичного мислення завдяки використанню низки різноманітних мисленневих стратегій.

Науковцями з Гарвардської школи освіти D. Perkins, R. Ritchhart (2008) було проаналізовано та систематизовано основні мисленневі стратегії, що їх можна успішно застосовувати для розвитку критичного мислення під час викладання будь-якої навчальної дисципліни, оскільки вони сприяють візуалізації та поглибленню мислення учнів, інтегруючись у повсякденний навчальний процес.

Під мисленневою стратегією розуміється «набір запитань або коротка послідовність кроків, що структурують і підтримують мислення учнів/студентів» (Project Zero, 2025). Розроблені дослідниками Project Zero стратегії поглиблюють мислення студентів та роблять його ніби «видимим». Іншими словами, визначені мисленневі стратегії є базовими когнітивними процедурами, які допомагають розкрити мислення студентів для викладача, а також допомагають самим студентам помічати та називати певні «мисленневі ходи», роблячи їх більш доступними та корисними.

Для позначення цього підходу було навіть створено новий термін VTR (visual thinking routine), який можна перекласти як «видимі мисленнєві стратегії» або «рутини візуального мислення». Вони є простими, але універсальними інструментами, що можуть бути застосовані в різних дисциплінах, для вивчення різних тем і в різних вікових групах. Їх можна ефективно використовувати на різних етапах навчального процесу або тематичного блоку для розвитку критичного мислення студентів.

Функціонування навчального середовища значною мірою залежить від чітко визначених та послідовно застосовуваних рутин, тобто тих процедур, процесів або усталених моделей активностей, які систематично використовуються для організації та полегшення досягнення конкретних навчальних цілей і завдань. Ці рутини також структурують сам процес навчання, варіюючись від простих до складніших, спрямованих на стимулювання мислення учнів/студентів (Project Zero, 2025). За висловом А. Warren (2021), вони дозволяють органічно і ненав'язливо реалізовувати завдання з розвитку критичного мислення і творчих здібностей студентів/учнів.

Додатковою перевагою використання методики візуального мислення є те, що вони сприяють активній комунікації, що є ключовим аспектом ефективного навчання англійської мови.

Нині методистами і науковцями розроблено понад 50 різних стратегій («рутин»), що базуються на цьому підході, і вони згруповані за 10 категоріями: глобальне мислення, можливості та аналогії, об'єкти і системи, синтез та організація ідей тощо (Warren, 2021).

До прикладу, на початку заняття доволі ефективними є короткі, інтерактивні вправи для руйнування психологічних бар'єрів, так званих «ice-breaking activities». Вони спрямовані на полегшення знайомства, розслаблення атмосфери та стимулювання комунікації між учасниками. Правильно підібрані та організовані заходи сприяють зняттю напруги, встановленню позитивних міжособистісних зв'язків та, як наслідок, підвищенню продуктивності спільної роботи. Разом з тим, використовуючи технологію «See-Think-Wonder» (2015) можна не лише досягти основної мети «ice-breaking» вправ, але й одночасно розвивати критичного мислення в студентів.

Технологія «See-Think-Wonder» сприяє розвитку навичок уважного спостереження та обґрунтованої інтерпретації. Її доцільно використовувати для заохочення критичного мислення та стимулювання дослідницького інтересу студентів, особливо на початку вивчення нового матеріалу або для поглиблення знань у процесі навчання. Демонструючи студентам фото, пов'язане з темою заняття, викладач дає 25–30 секунд для того, щоб студенти уважно його роздивилися – етап «See». Викладач, а згодом і студент у ролі викладача, опитує студентів, що конкретно вони бачать на фото, тобто вони самостійно аналізують об'єкт і здобувають фактологічні дані. Відповіді мають бути конкретними і короткими: сонце, пісок, 5 людей, парасольку, море тощо.

Наступним кроком є етап «Think». Викладач опитує думку студентів щодо певного об'єкта на фото чи діяльності, тобто що вони думають з цього приводу. Наприклад, «Що ще відбувається на фото?», «Що на фото змушує вас так думати?». Ці запитання допомагають студентам відійти від висловлювання необґрунтованих думок, заохочуючи їх натомість використовувати докази для пояснення своїх міркувань. На третьому етапі «Wonder» викладач ставить запитання, що ще можливо цікавить студентів на продемонстрованому фото, та допомагає студентам сформулювати, що їх цікавить, запитуючи, які питання у них залишилися.

Технологія «See-Think-Wonder» зазвичай добре працює під час групового обговорення. Можна застосувати імпровізацію і, до прикладу, задокументувати відповіді студентів, а потім розмістити їх у місці, де всі студенти зможуть їх бачити, щоб заохотити до подальшого обмірковування. Під час виконання цього завдання в групі можна також запропонувати студентам спочатку спробувати цю вправу самостійно (можливо, задокументувавши свої думки письмово), перш ніж обговорювати в групі.

Описана технологія дає можливість студентам самостійно проаналізувати зображення, акцентуючи увагу на об'єктивному описі спостережень і використанні доказів для обґрунтування висновків.

Ще одна видима мисленнєва стратегія, що ефективно використовується на заняттях з англійської мови та сприяє розвитку критичного мислення студентів, є проста, але дієва вправа «The Three Whys» (три чому). Вона дозволяє студентам з будь-яким рівнем володіння англійською мовою встановлювати зв'язки з темою, що вивчається, та обмірковувати її з різних точок зору – особистої, місцевої, глобальної. Найкраще використовувати цю вправу на початку вивчення теми. Алгоритм її виконання наступний. Викладач повідомляє студентам тему, яку вони вивчатимуть у новому розділі, або тексту, який вони збираються прочитати, та просить їх подумати, чому ця тема може бути важливою для них особисто. Це етап першого «чому?». Друге «чому?» передбачає обмірковування важливості теми для родини, друзів, міста, країни, тобто студенти сприймають тему розділу чи тексту значно ширше – з точки зору інших людей. Третє «чому?» стимулює обмірковування, чому ця тема може бути важливою для світу (глобально). Як варіант, викладач може попросити тезисно записати індивідуальні міркування чи аргументи, що підтверджують їх. Після такої індивідуальної роботи доцільно сформувати міні-групи студентів (3–4 особи) для обговорення їхніх відповідей, перш ніж проводити загальний зворотний зв'язок з аудиторією.

Якщо мисленнєва стратегія «The Three Whys» застосовується перед початком роботи з текстом, то «The 4Cs» є прикладом вправ, що виконуються вже після прочитання тексту. Запропонований алгоритм аналізу тексту після прочитання є ефективним інструментом для організації дискусій, спрямованим на поглиблення розуміння матеріалу. Цей підхід структуровано, щоб стимулювати встановлення зв'язків між текстом та особистим досвідом або іншими галузями знань. Тобто крок 1 передбачає встановлення зв'язків (connections), що є першим «С». Крок 2 охоплює визначення виклику (challenge – друге «С») та заохочує студентів до обмірковування ідей, припущень в тексті, з якими вони не погоджуються чи вважають хибними, дискусійними. Крок 3 – визначення ключової ідеї тексту, тобто концепту (concept – третє «С»). Крок 4 (changes – четверте «С») спонукає студентів до роздумів щодо потенційних змін у поведінці, ставленні чи діях, які можуть бути наслідком прочитаного. Таким чином, алгоритм цієї мисленнєвої стратегії є таким: зв'язки – виклик – концепти – зміни.

Як і в попередній вправі важливим елементом є надання студентам часу для індивідуального осмислення питань перед обговоренням у групах, що сприяє глибшому аналізу. Після кожного етапу або наприкінці вправи рекомендується проводити загальне обговорення для консолідації ідей та отримання зворотного зв'язку.

Наприкінці вивчення теми доцільним є використання стратегії «I used to think, now I think», яка є ефективним інструментом для стимулювання рефлексії та консолідації знань студентів після завершення тематичного блоку. Як альтернатива, стратегію можна використовувати і після кожного заняття для розвитку рецептивних навичок. Її використання заохочує студентів критично оцінювати власне розуміння теми, відстежуючи зміни у своїх знаннях, поглядах та переконаннях, які відбулися протягом навчання. Алгоритм передбачає спочатку індивідуальне формулювання тверджень «Я колись думав(ла), що ...» та «Тепер я думаю, що...».

Як і в інших стратегіях, викладач дає можливість студентам спочатку індивідуально обмірковувати питання чи проблему, після чого організовується обговорення у невеликих групах з подальшим обміном думками в загальному колі.

ВИСНОВКИ

Описані вище видимі мисленнєві стратегії є ефективними для розвитку критичного мислення студентів на заняттях з англійської мови. Однак для того, щоб вони стали

справжніми «рутинами» та використовувалися автоматично, на початку їх застосування необхідно допомогти студентам зрозуміти їх алгоритм. Чим частіше і регулярніше викладач використовуватиме ці стратегії, тим зрозумілішими вони будуть для студентів і результативнішими в опануванні англійської мови.

Використання технік візуального мислення забезпечує додаткові переваги, зокрема демонструє значний потенціал для покращення критичного мислення студентів, їх грамотності, спостережливості та навичок аналізу доказів. Ці вправи не вимагають попереднього досвіду, дозволяють легко сприймати складні концепції всіма студентами з різним рівнем володіння англійською мовою, сприяють їх запам'ятовуванню та практичному застосуванню. Більше того, вони допомагають формувати позитивні ментальні звички, які можуть бути використані як на заняттях, так і в повсякденному житті, стимулюють глибше дослідження матеріалу та заохочують його критичне осмислення з різних точок зору. Крім індивідуального розвитку, візуальне мислення сприяє розвитку навичок колективного мислення в групах, що робить його особливо цінним інструментом у підготовці майбутніх фахівців у закладах вищої освіти.

Теоретичне і практичне значення цього дослідження полягають в осмисленні методичних засад використання стратегій візуального мислення загалом та узагальненні власного практичного досвіду їх застосування. Автори сподіваються, що надані практичні поради та приклади спонукатимуть колег до їх ширшого використання в освітньому процесі в закладах вищої освіти. Новизна полягає в тому, що, на відміну від більшості наукових праць, які зосереджені на теоретичних аспектах розвитку критичного мислення, це дослідження заповнює прогалину в науковій літературі, надаючи практичні поради для викладачів.

Перспективи подальших досліджень автори вбачають в експериментальній перевірці ефективності застосування стратегій візуального мислення в підготовці майбутніх фахівців за різними критеріями, зокрема уміння критичного мислення, рівня англомовної компетентності, загальної ерудиції студентів, їх здатності працювати в команді, готовності приймати самостійні рішення тощо.

Список використаної літератури

1. Акімова О. Критичне мислення та його формування в сучасній вищій освіті. *Професійний розвиток викладача закладу вищої освіти: від теорії – до практики*: матеріали круглого столу, 5 грудня 2024 р. Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2024. URL: <https://surl.li/yyipbd> (дата звернення: 10.08.2025).
2. Баранова І. Критичне мислення: що і як розвиваємо? *Освіторія*. 2022. URL: <https://osvitoria.media/experience/shho-take-krytychne-myslennya-ta-yak-jogo-rozvyvaty/> (дата звернення: 10.08.2025).
3. Жукова Т. Розвиток критичного мислення на заняттях з іноземної мови. *Освітологічний дискурс*. 2024. № 1 (44). С. 199–213. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2024.113>
4. Калиняк Б., Морська Н. Розвиток критичного мислення на заняттях з англійської мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти технічного профілю. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. 2020. № 187. С. 660–664. URL: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/philology/issue/view/3> (дата звернення: 11.08.2025).
5. Саух П. Розвиток критичного мислення як провідний тренд сучасного освітнього процесу. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2021. № 2. С. 7–15. DOI: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2021.2.1>
6. Тягло О. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2017. № 2 (21). С. 240–257. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2017-21-2-240-257>
7. Allison J. Critical thinking across the disciplines: understanding and application: thesis for degree of doctor of education. Plymouth: University of Plymouth, 2019. 259 p. DOI: <http://dx.doi.org/10.24382/495>
8. Bellaera L., Weinstein-Jones Y., Ilie S., Baker S. T. Critical thinking in practice: The priorities and practices of instructors teaching in higher education, *Thinking Skills and Creativity*. 2021. № 41. Art. 100856. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2021.100856>
9. Dewey J. How we think. Buffalo, NY: Prometheus Books, 1933. 242 p. URL: <https://bef632.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/09/dewey-how-we-think.pdf> (дата звернення: 12.08.2025).

10. Griggs R. A., Jackson S. L., Marek P., Christopher A. N. Critical thinking in introductory psychology texts and supplements. *Teaching of Psychology*. 1998. № 25 (4). P. 254–266. DOI: <https://doi.org/10.1080/00986289809709711>
11. Halx M. D., & Reybold L. E. A Pedagogy of Force: Faculty Perspectives of Critical Thinking Capacity in Undergraduate Students. *The Journal of General Education*. 2005. № 54. P. 293–315 DOI: <https://doi.org/10.1353/jge.2006.0009>
12. Kosharna N. Students' critical thinking skills development within pedagogical specialties of master's educational level in the content of the discipline "Professional communication in a foreign language". *Educological discourse*. 2020. № 2. P. 14–25. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.2.2>
13. Pellegrino J. W., Hilton M. L. (Eds.) *Education for Life and Work: Developing Transferable Knowledge and Skills in the 21st Century*. Washington DC: The National Academies Press, 2012. 242 p. DOI: <https://doi.org/10.17226/13398>
14. PZ's Thinking Routines Toolbox. *Harvard Graduate School of Education, Project Zero*. 2025. URL: <https://pz.harvard.edu/thinking-routines> (дата звернення: 10.08.2025).
15. Ren X., Tong Y., Peng P., Wang T. Critical thinking predicts academic performance beyond general cognitive ability: Evidence from adults and children. *Intelligence*. 2020. № 82. Art. 101487. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.intell.2020.101487>
16. Ritchhart R., Perkins D. Making thinking visible. *Educational Leadership*. 2008. № 65 (5). P. 57–61. <https://www.ascd.org/el/articles/making-thinking-visible> (дата звернення: 10.08.2025).
17. See. Think. Wonder (2015). *Project Zero Routine Thinking Toolbox*. URL: https://pz.harvard.edu/sites/default/files/See%20Think%20Wonder_3.pdf (дата звернення: 10.08.2025).
18. Sezer R. Integration of critical thinking skills into elementary school teacher education courses in mathematics. *Education (Chula Vista)*. 2008. № 128 (3). P. 349–354. <https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA177721139&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=00131172&p=AONE&sw=w&userGroupName=anon%7E6195e3c1&aty=open-web-entry> (дата звернення: 13.08.2025).
19. Think. Pair. Share. (2015). *Project Zero Routine Thinking Toolbox*. URL: https://pz.harvard.edu/sites/default/files/Think%20Pair%20Share_2.pdf (дата звернення: 10.08.2025).
20. Van Damme D., Zahner D. (Eds.). *Does Higher Education Teach Students to Think Critically? Paris: OECD Publishing*, 2022. 267 p. DOI: <https://doi.org/10.1787/cc9fa6aa-en>
21. Warren A. Visible thinking routines in the ELT classroom. *Focus: National Geographic Learning*. 2021. URL: <https://infocus.eltngl.com/2021/09/22/visible-thinking-routines-in-the-elt-classroom/> (дата звернення: 10.08.2025).
22. World Economic Forum. *The Future of Jobs Report 2020*. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2020/> (дата звернення: 15.08.2025).

References

- Akimova, O. (2024). Krytychne myslennia ta yoho formuvannia v suchasni vyshchii osviti [Critical thinking and its development in modern higher education]. *Profesiyni rozvytok vykladacha zakladu vyshchoi osvity: vid teorii – do praktyky: materialy kruhloho stolu, 5 hrudnia 2024 r.* [Professional development of higher education institution instructors: from theory to practice: materials of the round table, December 5, 2024]. Mykhailo Kotsyubynsky Vinnytsia State Pedagogical University. <https://surl.li/yyipbd>
- Baranova, I. (2022). Krytychne myslennia: shcho i yak rozvyvaiemo? [Critical thinking: what and how do we develop?]. *Osvitoria*. <https://osvitoria.media/experience/shho-take-krytychne-myslennya-ta-yak-jogo-rozvyvaty/>
- Zhukova, T. (2024). Rozvytok krytychnoho myslennia na zaniattiakh z inozemnoi movy [Development of critical thinking in foreign language classes]. *Educological Discourse*, 1 (44), 199–213. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2024.113>
- Kalynyak, B., & Morska, N. (2020). Rozvytok krytychnoho myslennia na zaniattiakh z anhliiskoi movy za profesiinym spriamuvanniam u zakladakh vyshchoi osvity tekhnichnoho profilu [Development of critical thinking in professional-oriented English language classes in higher education institutions of technical profile]. *Research bulletin. Series: Philological sciences*, 187. 660–664. <https://journals.cusu.in.ua/index.php/philology/issue/view/3>
- Saukh, P. (2021). Rozvytok krytychnoho myslennia yak providnyi trend suchasnoho osvitnoho protsesu [Development of Critical Thinking as a Leading Trend in the Modern Educational Process]. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*, 2, 7–15. <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2021.2.1>
- Tiaglo, O. (2017). Dosvid zasvoiennia krytychnoho myslennia v ukraïnskii vyshchii shkoli [Experience of mastering critical thinking in Ukrainian higher education]. *Filosofiya Osvity. Philosophy of Education*, 21 (2), 240–257. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2017-21-2-240-257>
- Allison, J. (2019). *Critical thinking across the disciplines: understanding and application: thesis for degree of doctor of education*. University of Plymouth. <http://dx.doi.org/10.24382/495>

- Bellaera, L., Weinstein-Jones, Y., Ilie, S., Baker, S. T. (2021). Critical thinking in practice: The priorities and practices of instructors teaching in higher education, *Thinking Skills and Creativity*, 41, 100856. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2021.100856>
- Dewey, J. (1933). *How we think*. Prometheus Books. <https://bef632.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/09/dewey-how-we-think.pdf>
- Griggs, R. A., Jackson, S. L., Marek, P., & Christopher, A. N. (1998). Critical thinking in introductory psychology texts and supplements. *Teaching of Psychology*, 25 (4), 254–266. <https://doi.org/10.1080/00986289809709711>
- Halx, M. D., & Reybold, L. E. (2005). A Pedagogy of Force: Faculty Perspectives of Critical Thinking Capacity in Undergraduate Students. *The Journal of General Education*, 54, 293–315. <https://doi.org/10.1353/jge.2006.0009>
- Kosharna, N. (2020). Students' critical thinking skills development within pedagogical specialties of master's educational level in the content of the discipline "Professional communication in a foreign language". *Educological Discourse*, 2, 14–25. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.2.2>
- Pellegrino, J. W., & Hilton, M. L. (Eds.) (2012). *Education for Life and Work: Developing Transferable Knowledge and Skills in the 21st Century*. The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/13398>
- Project Zero Thinking Routines Toolbox* (2025). Harvard Graduate School of Education. <https://pz.harvard.edu/thinking-routines>
- Ren, X., Tong, Y., Peng, P., & Wang, T. (2020). Critical thinking predicts academic performance beyond general cognitive ability: Evidence from adults and children. *Intelligence*, 82, 101487. <https://doi.org/10.1016/j.intell.2020.101487>
- Ritchhart, R., Perkins, D. (2008). Making thinking visible. *Educational Leadership*, 65 (5), 57–61. <https://www.ascd.org/el/articles/making-thinking-visible>
- See. Think. Wonder (2015). *Project Zero Routine Thinking Toolbox*. https://pz.harvard.edu/sites/default/files/See%20Think%20Wonder_3.pdf
- Sezer, R. (2008). Integration of critical thinking skills into elementary school teacher education courses in mathematics. *Education (Chula Vista)*, 128 (3), 349–354. <https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA177721139&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=00131172&p=AONE&sw=w&userGroupName=anon%7E6195e3c1&aty=open-web-entry>
- Think. Pair. Share (2015). *Project Zero Routine Thinking Toolbox*. https://pz.harvard.edu/sites/default/files/Think%20Pair%20Share_2.pdf
- Van Damme, D., & Zahner, D. (Eds.) (2022). *Does Higher Education Teach Students to Think Critically?* OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/cc9fa6aa-en>
- Warren, A. (2021). Visible thinking routines in the ELT classroom. *Focus: National Geographic Learning*. <https://infocus.eltnl.com/2021/09/22/visible-thinking-routines-in-the-elt-classroom/>
- World Economic Forum (2020). *The Future of Jobs Report 2020*. <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2020/>

Стаття надійшла до редакції 20.08.2025

Прийнято до друку 30.10.2025

USING VISUAL THINKING STRATEGIES FOR DEVELOPING STUDENTS' CRITICAL THINKING IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES

Svitlana Babushko

<https://orcid.org/0000-0001-8348-5936>

Professor, Doctor of Sciences in Pedagogy,
Professor of Foreign Languages Department of
the Faculties of Psychology and Sociology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
2a Academician Hlushkov Avenue, 03680, Kyiv, Ukraine,
babushko64sr@gmail.com

Liudmyla Solovei

<https://orcid.org/0000-0002-5876-3532>

PhD in Pedagogy, Associate Professor of English Language
and Communication Department,
Faculty of Romance and Germanic Philology,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
18/2 Bulvarno-Kudriavska Str., 04053, Kyiv, Ukraine,
l.solovei@kubg.edu.ua

Critical thinking is rightly referred to as a skill of the 21st century. Significant attention is given to the development of this skill in English language classes at the higher education level. However, the scientific literature predominantly highlights the theoretical aspects of developing students' critical thinking, and there is a lack of scholarly works that describe technologies, methods, and contain descriptions of best practices or analyses of personal experiences. Consequently, higher education faculty members are in need of methodological advice and practical examples to enrich their pedagogical toolkit. In light of this, the aim of the article is to illuminate the methodological aspects and practical recommendations of using various exercises in English language classes at the higher education level to enhance students' critical thinking skills. The research methods include a review and systematization of the scientific literature on the specified problem, analysis and synthesis of the obtained results, definitional analysis of key terms in the study, descriptive methodological analysis of exercises for developing critical thinking, as well as a forecasting method. The article reflects the essence of visual thinking as an effective tool for developing critical thinking skills. Using the example of teaching English in higher education, it describes some techniques of visual thinking and the methodology for their application, specifically the "Visible Thinking Routines" (VTR) or visual-thinking strategies, developed by researchers at the Harvard Graduate School of Education, and the methodology for their application. It is emphasized that these strategies are a set of questions or a short sequence of steps that structure and support students' thinking, making it "visible" to the instructors. The results yielded by the use of visual thinking routine strategies for developing students' critical thinking in the process of learning English are highlighted. In addition, the prospects for further research are outlined, which the authors see in the experimental verification of the effectiveness of applying visual thinking strategies according to various criteria.

Keywords: *critical thinking, English language classes, methodological aspects, students, visual thinking strategies.*